

İZMİR'DE "ALMAN HASTANESİ VE ENFEKSİYON HASTALIKLARI ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ" KURMA ÇALIŞMALARI (1915-1918)

Ahmet ASKER*

Öz

Almanya'nın Osmanlı coğrafyasında sağlık alanındaki yatırımları, Alman kültür nüfuzunu Türkiye'de güçlendirme politikasının sonuçlarından biridir. Bu çerçevede Berlin-Bağdat demiryolu güzergahında bulunan kentler ile önemli liman kentlerinde hastane ve tıbbi araştırma enstitülerinin açılması gündeme gelmiştir. 19. Yüzyılın sonlarında askeri ve iktisadi yönde gelişmeye başlayan Türk-Alman ilişkileri, 20. Yüzyılın başlarından itibaren kültürel sahada da kendini göstermeye başlamıştır.

I. Dünya Savaşı'nın başlaması bir yandan hastanelere duyulan ihtiyacı arttırmış, diğer yandan askeri harcamalar yüzünden diğer sahalara bütçe ayırlamamasına sebep olmuştur. Bu çerçevede, İzmir'de açılması planlanan Alman hastanesi ve enfeksiyon hastalıklarını araştırma enstitüsü, savaş sırasında bir an önce hayata geçirilmek istenip de bütçe darlığı yüzünden bir türlü açılmayan sağlık projelerinden biri olarak tarihe girmiştir.

Dr. Rodenwaldt'ın öncülüğünde başlatılan hastane kurma girişimlerine Alman Büyükelçiliği ile dışişleri bakanlığı destek vermekle beraber, Alman hazine bakanlığının kaynak ayırmaması sonucunda proje askıya alınmıştır. Sonradan devreye giren Alman-Türk Cemiyeti, projeye bağış yoluyla destek sağlamaya çalışmış, ancak bu sefer de Türkiye'de, kapitülasyonları çağrıştıracak herhangi bir yatırıma karşı oldukça hassas davranan çevrelerin direnci ile karşılaşmıştır. Nihayetinde projenin Aydın vilayetine bağlı yürütülmesi görüşü ağırlık kazanmış, ancak Almanya buna sıcak bakmamıştır. Bütün uğraşına rağmen Dr. Rodenwaldt'ın kişisel çabaları sonuç vermemiş, karşılaşılan engeller sonucunda, İzmir'de bir Alman hastanesi ve enfeksiyon hastalıkları araştırma enstitüsü kurma çalışmaları sonuçsuz kalmıştır. Bu makalede, Alman arşiv belgeleri ışığında, savaş yıllarında İzmir'de kurulması planlanan Alman hastanesi için harcanan çabalar ve arka planda yaşanan olaylar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Almanya, Hastane, İzmir, Kültür, Osmanlı, Rodenwaldt.

* Doç. Dr., Ahmet Asker, Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, (ahmet_asker@mersin.edu.tr), (<https://orcid.org/0000-0001-8795-5261>).

THE EFFORTS MADE FOR THE GERMAN HOSPITAL WHICH WAS PLANNED TO BE ESTABLISHED IN IZMIR

Abstract

Germany's investment in the healthcare sector in the Ottoman geography is a result of Germany's policy on strengthening its cultural influence in Turkey.

In this context, the opening of hospitals and medical research institutes in the cities on the Berlin-Baghdad railway route and in the important port cities have become a topic of discussion. Turkish-German relations, which started to develop in military and economic areas in the late 19th century, started to improve also in the cultural field since the beginning of the 20th century.

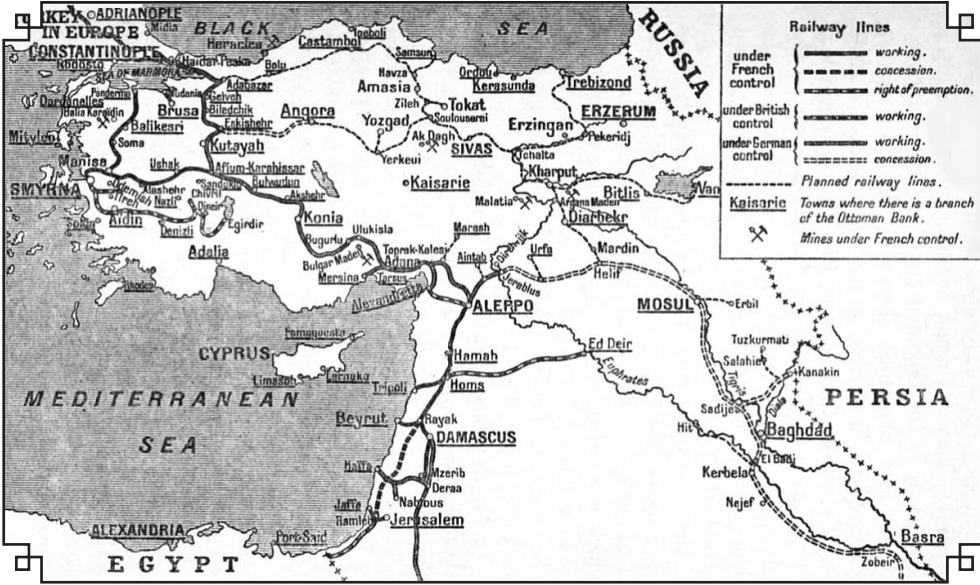
The outbreak of World War I increased the need for hospitals on one hand, and on the other hand it caused a lack of budget for other fields due to military expenditures. In this context, the German hospital and infectious diseases research institute, which is planned to be opened in Izmir, has become a footnote in history as one of the health projects that could not be opened due to the shortage of budget.

Although the German Embassy and the Ministry of Foreign Affairs supported the efforts to establish a hospital under the leadership of Dr. Rodenwaldt, the project was suspended due to the lack of funding from the German Treasury Ministry. The German-Turkish Society that was involved subsequently has attempted to provide support through donations to the project, but this time in Turkey, it was faced with resistance from the groups who were acting very sensitive to any investment that would have been suggestive of capitulation. In the end, the idea of conducting the project under the constituency of Aydın province become favourable, but Germany did not consider the idea appealing. Despite all his efforts, Dr. Rodenwaldt's personal efforts have not yielded any results, and as a result of the obstacles, the efforts to establish a German hospital and an infectious diseases research institute in Izmir have failed. In this article, in the light of the German archival documents, the efforts made for the German hospital which was planned to be established in Izmir during the war years and the events in the background were tried to be put forward.

Keywords: Germany, Hospital, Izmir, Culture, Ottoman, Rodenwaldt.

1. Osmanlı Coğrafyasında Almanların Sağlık Yatırımları Politikası

İzmir'de Alman kurumlarının varlığı 18. Yüzyılın ortalarında İzmir'i ziyaret eden Pastör Stephan Schulz'un öncülüğünde bir Protestan kilisesinin kuruluşuyla başlar. Bundan sonra Almanların İzmir'e yönelik ilgileri artmıştır. Özellikle Almanya ile İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği Avrupa devletleri arasındaki rekabet İzmir'de de kendini göstermiştir. 1857'de İzmir'de ilk Alman konsolosluğu açıldıktan sonra Osmanlı-Alman ilişkilerinin gelişmesine bağlı olarak, karşılaşılan maddi sıkıntılara rağmen, Alman kurumlarının İzmir'deki

mevcudiyetinde bir artış gözlenmiştir. 19. Yüzyılın ortalarından itibaren ikinci defa bir Alman Protestan kilisesi, Alman postanesi, kulübü, yetimhanesi, okul ve yardım dernekleri; ticaret, eğitim ve kültür alanlarında faaliyet yürütmüşlerdir.¹

Hastaneler ise Alman kültürünün tanıtılmasında önemli bir unsur olarak düşünülmüştür. Alman hastalara İstanbul'da hizmet vermesi amacıyla, 5 Nisan 1846'da Osmanlı Devleti tarafından Almanya'ya tahsis edilen bir arsa üzerine ilk Alman hastanesi kurulmuştur.² Osmanlı coğrafyasındaki Alman hastanelerine daha sonra Kudüs ve Hayfa'da kurulanlar eklenecektir. Alman kültürünü Osmanlı coğrafyasında yaygınlaştırma girişimlerinin desteklenmesi yönündeki Alman dışişleri politikası, I. Dünya Savaşı süresince devam etmiştir. Bu süreçte askeri birlikler için sahra hastaneleri kurulmuş, İstanbul, Kudüs ve Hayfa'daki Alman hastanelerine ek olarak *Berlin-Bağdat-Şam-Kudüs* demiryolu hattındaki önemli kentlere yeni hastanelerin açılması düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Böylece Osmanlı topraklarında, yerel halk ile direkt temasa girerek, insanların hayatına olumlu katkı yapacak Alman kültür kurumlarının kurulması ve yaygınlaştırılması amaçlanmıştır. Bu özelliği ile hastaneler ve sağlık çalışanları, Alman kültürünün yaygınlaştırılması için etkili bir propaganda aracı olarak düşünülmüştür. Hastanelerin kurulması ve güçlendirilmesi düşüncesinin gelişmesinde Alman uzmanların savaş süresince kaleme aldıkları raporlar etkili olmuştur:

1 İlhan Pınar, *Osmanlı döneminde İzmir'de bir cemaat. İzmir'de Alman izleri 1752-1922*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2013, s. 25-90.

2 <https://tuerkei.diplo.de/tr-de/vertretungen/generalkonsulat2/04-das-deutsche-krankenhaus/1563508> Erişim tarihi: 22.12.2018.

1.a. Dr. Stutzin

Bu raporlardan birisi, I. Dünya Savaşı'nda birçok cephede cerrah olarak görev yapmış ve bu vesileyle sağlık alanındaki eksiklikleri yakından gören Alman tabip yüzbaşı Dr. Stutzin'in³ raporudur. Alman hastanelerinin kurulması ile ilgili dışişleri bakanlığına gönderdiği ayrıntılı raporunda Stutzin, hastanelerinin sağlayacağı insani ve politik faydalara dikkat çekmiştir:

Henüz yeterince gelişmemiş ülkelerde hastanelerin kurulması her şeyden önce insani amaçlara hizmet eder. Zira düzenli bakım ve tedaviye bağlı olarak, birçok insanın hayatı kurtulur ve enfeksiyonlu hastaların meskûn mahallerden izolasyonu sağlanır. Bunun yanı sıra hastaneler kültürel ve ekonomik amaçların korunmasıyla da bağlantılıdır. Hastane, çok gelişmemiş şehirlerde aynı zamanda kültürel bir merkezdir. Yöre halkı, söz konusu hastanelerde üstün hijyenik koşulları tanır, hayranlıkla yabancı doktorların ve sağlık görevlilerinin başarılı icraatlarını izler ve gayr-i ihtiyari onlara daha yakın olmanın yollarını arar. Doktorlar ve hemşireler toplumun bütün katmanlarıyla temas ederler ve kolaylıkla büyük bir nüfuz sahibi olurlar. Böylelikle karşılıklı olarak iki halk arasında dostane ilişkiler gelişir.⁴

Dr. Stutzin, sözlerine diğer batılı ülkelerin sağlık alanındaki faaliyetlerini örnek göstererek devam etmektedir:

Kuşkusuz, başta Fransa ve İngiltere olmak üzere, bize düşman devletler, uzun zamandır bu durumun farkındadırlar. Neredeyse şarktaki her büyük şehirde, bir İngiliz veya Fransız hastanesi bulunur. Şüphesiz ki, düşman devletler hastaneleri politik amaçları doğrultusunda kullanırlar.⁵

Dr. Stutzin söz konusu hastaneleri *Misyon Hastaneleri* (Missionskrankenhäuser) olarak tanımlamakta ve şimdilik sadece İstanbul, Kudüs ve Hayfa'da hastaneleri bulunan Almanya'nın, bir an önce Anadolu, Suriye ve Filistin'de yeni hastaneler kurması gerektiğini belirtmektedir. En uygun şehirler olarak; Berlin-Bağdat-Şam-Kudüs demiryolu güzergahı üzerindeki önemli şehirler olan Konya, Adana, Halep, Şam, Nasıra, Tiberya, Nablus ve Yafa'yı önermektedir. Stutzin ayrıca, Alman biliminin geldiği ileri seviyeyi Suriye ve Filistin halkına göstermek adına Beyrut'ta Alman kültür merkezi işlevini de yürütecek olan bir tıp fakültesi kurulmasını önermiştir.⁶ Zira Stutzin, yönetimi Amerikalı doktorların elinde bulunduğu, dolayısıyla Alman çıkarlarına hizmet etmediği için Beyrut'taki hastaneyi Alman hastanesi olarak

3 Dr. Stutzin, Alman Kızılhaç örgütü komitesi üyesidir. Türkiye'de 4. ve 5. Ordularda cerrah olarak görev yapmış, Kızılhaç örgütünün, Çanakkale dahil (1915), birçok cephedeki sahra hastanelerini yönetmiştir. Neurath, PAAA, R 66444, Pera den 15 Dezember 1915.

4 Dr. Stutzin, "Die Gründung von Krakenhäusern im türkischen Reiche", PAAA, R 66444, 2 Dezember 1915.

5 Dr. Stutzin, "Die Gründung von Krakenhäusern im türkischen Reiche", PAAA, R 66444, 2 Dezember 1915.

6 Dr. Stutzin, "Die Gründung von Krakenhäusern im türkischen Reiche", PAAA, R 66444, 2 Dezember 1915.

görmemekte ve bu durumun bir an önce düzeltilerek hastane yönetimine Alman doktorların getirilmesini savunmaktadır.⁷

1.b. Dr. Martin Kirchner

Dr. Stutzin’in önerileri Alman içişleri bakanlığınca da önemsenmiştir. Bakanlığın sağlık işleri danışmanı Dr. Martin Kirchner⁸ konuyu, bir dizi tavsiyede bulunarak, *Alman-Türk Cemiyeti’*ne havale etmiştir. Dr. Kirchner de Dr. Stutzin gibi Osmanlı’da kapsamlı sağlık yatırımları projesinin ivedilikle hayata geçirilmesi gerektiği görüşündedir. Kudüs’te; kendisinin başkanlığında, salgın hastalıkla mücadele ve yaralıları tedavi edecek uluslararası bir sağlık merkezinin kurulmasını önermektedir. Ancak söz konusu sağlık merkezinin, Siyonistlerin tepkisini çekmemesine ve Türk yetkililerle yakın temas içerisinde bulunmasına dikkat edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Ona göre, sağlık merkezi, aynı zamanda Yafa, Hayfa ve Beyrut’taki Alman hastaneleriyle yakın bir ilişki içerisinde olmalıdır. Ayrıca yönetimi Amerikalıların elinde olan Beyrut’taki Alman Aziz Yahya hastanesinin idaresine bir Alman doktor getirilmeli ve mevcut tıp fakültesi üzerindeki Amerikan etkisi yok edilmelidir. Kirchner’e göre Berlin-Bağdat demiryolu hattı üzerindeki Halep’te, poliklinikleri olan bir Alman hastanesi ve hastaneye bağlı bir bakteri laboratuvarının mevcudiyeti zaruridir. Aynı şekilde, Şam’da da bir Türk tıp fakültesi ile sıkı ilişkiye sahip, poliklinikleri olan bir Alman hastanesi bulunmalıdır. Kirchner, halihazırda Şam’da bulunan Alman kolonisinin çok küçük olduğunu ancak savaş sonunda imzalanacak elverişli bir barış antlaşması sonrasında ticari ilişkilerin gelişmesinde bu küçük koloninin önemli bir rol oynayacağını belirtmektedir. Kirchner’in Berlin-Bağdat demiryolu hattının bir diğer önemli durağı olan Konya ile de ilgili planları vardır. Amerikan hastanesi şayet Alman idaresi altına alınır, 30.000 marklık teçhizat ile donatılır, Alman doktor ve hemşireler iş başına getirilirse, Konya’nın, Anadolu üzerinden geçen Alman demiryolu hattına hizmet eden sıhhi bir destek noktası haline dönüştürüleceğini düşünmektedir. Ayrıca, demiryolu güzergahının son durağı olan Bağdat’ta da bakteri laboratuvarı ve poliklinikleri olan bir Alman hastanesinin kurulmasını tavsiye etmektedir. Böylece Berlin-Bağdat demiryolu hattı üzerindeki önemli şehirler, bütüncül bir kültür politikasına bağlı olarak, Alman hastaneleri ile donatılmış olacaktır.⁹

7 Malte Fuhrmann, *Der Traum vom deutschen Orient: zwei deutsche Kolonien im Osmanischen Reich*, Campus Verlag, Frankfurt, 2006, s. 240.

8 Martin Kirchner, 1854 yılında Spandau’da Protestan bir papazın oğlu olarak dünyaya geldi. Berlin’deki Joachimsthalischen Lisesi’nden sonra, Halle’de tarih ve felsefe okudu, ancak daha sonra tıbbı geçiş yaptı. Kamusal alanda çeşitli birimlerde askeri doktor olarak görev yaptı. 1898’den 1911’e kadar Prusya Kültür Bakanlığı Tıp Bölümünde çalıştı. Daha sonra 1911’den 1919’a kadar İçişleri Bakanlığı tıbbi departmanda danışman olarak görev aldı. Kirchner, Prusya bölgesi hekim yasasının, tıp ve diş hekimliği eğitim ve muayene yönetmeliklerinin ve salgın hastalıklar mevzuatının yeniden düzenlenmesinde etkili olmuştur. Werner E. Gerabek, “Kirchner Martin”, *Enzyklopädie Medizingeschichte*, Bd. 1., de Gruyter, Berlin, 2007, s. 752

9 Ministerialdirektor Kirchner, Abschrift zu II M 925, Königlichches Ministerium des Innern, “An die Deutsch-Türkische Vereinigung”, PAAA, R 66475, Berlin, den 14. Mai 1917.

Böylesi bütüncül bir sağlık yatırımları projesi, aslında bölük pörçük olan Alman kültür politikasını tamamlayıcı bir yaklaşımdır. Kirchner'in bu düşünceleri kısa zaman içerisinde Almanya'da taraftar bulmuştur. Sağlık yatırımları projesini destekleyenlerin başında, İstanbul'da Alman büyükelçiliği görevini yürütmüş olan dışişleri bakanlığı genel sekreteri Robert von Kühlmann^{10*} gelmektedir.

1.c. Robert von Kühlmann

Alman Dışişleri Bakanı Robert von Kühlmann Alman kültür politikasının bir uzantısı olarak demiryolu güzergahındaki önemli kentlere hastane, laboratuvar, araştırma enstitüsü ve tıp fakültesi gibi sağlık yatırımları yapılmasını önermektedir. İstanbul büyükelçiliği görevini yürüttüğü dönemde Almanya'nın Osmanlı'daki kültür politikalarını önemsemiş ve hükümetten destek sağlamak için yoğun çaba harcamıştır. Kühlmann, Fransız ve Amerikan etkisinin yoğun olduğu Suriye'de ve Filistin'de Alman kültürünü yaygınlaştırma çalışmalarının hızla başlatılmasını savunmaktadır. Bu bağlamda diğerleri gibi o da Berlin-Bağdat demiryolu güzergahı boyunca dağınık halde bulunan sağlık merkezlerini yaygınlaştırma işinin, Bağdat demiryolu şirketi ile eşgüdümlü yürütülmesini ve Beyrut'ta Amerikalı doktorların hizmet verdiği Alman Aziz Yahya hastanesinin, Alman doktorların yönetimine devredilmesini önermektedir. Kühlmann'a göre, savaş sonrasında Alman nüfuzunun sağlam temeller üzerinde hızla yayılabilmesi için müttefikliğin sağladığı avantajlardan faydalanarak Osmanlı'daki sağlık yatırımlarına yönelik adımların hızla atılması zaruridir. Kühlmann, öncelikle Prof. Ludwig Müller'in İstanbul'da ve Dr. Rodenwaldt'ın İzmir'de ön ayak olduğu Alman hastaneleri kurma fikrinin desteklenmesi görüşündedir. İzmir'deki hastanenin finansmanı ile ilgili, Almanya'da finans sektöründe lider kurumlardan biri olan, merkezi Frankfurt'ta bulunan *Speyerhauses*'dan^{11*} mali destek ummaktadır.¹² Ancak finans konusu, sağlık yatırımları projelerinin önündeki en büyük engel olacaktır.

10 Robert von Kühlmann, İstanbul'da Alman büyükelçiliği görevini yürüttüğü 1916-1917 yılları arasından sonra 5 Ağustos 1917- 9 Temmuz 1918 arasında Alman dışişleri bakanlığı genel sekreterliği (günümüzün dışişleri bakanı) görevini yürütmüştür. (Ayrıntılı bilgi için bkz: http://www.gaestebuecher-schloss-neubeuern.de/biografien/K%FChlmann_Richard_von.pdf Erişim Tarihi: 19.12.2018.

11 Speyer hanesi Almanya'da, Aşkenaz Yahudilerinden banker bir ailedir. Uzun bir süre Rotschild ailesini dahi geride bırakarak Frankfurt'un en zengin Yahudi ailesi unvanını taşımıştır. Aile üyelerinden Eduard Beit'in (1860-1903) 1908'de sahip olduğu 76 Milyon Goldmark serveti, ona Almanya'nın en zengin vatandaşlarından biri haline getirmiştir. [https://de.wikipedia.org/wiki/Speyer_\(Unternehmerfamilie\)#cite_note-11](https://de.wikipedia.org/wiki/Speyer_(Unternehmerfamilie)#cite_note-11) Erişim tarihi: 20.12.2018.

12 Robert von Kühlmann, "An seiner Exellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Grafen von Bernstorff", Nr. 784. Geheim! PAAA, R 66475, Berlin, den 14. September 1917. (Raporda İstanbul'da Alman hastanelerinin yaygınlaştırılması çalışmaları için, örtülü ödenekten 600.000 mark tahsis edildiği yazmaktadır.)

2. İzmir’de Bir Alman Hastanesi Kurma Çalışmaları

İzmir, batıya açılan büyük bir limana sahip olması dolayısıyla, Alman kültür politikalarının faaliyet alanlarının başında gelmektedir. Her ne kadar Berlin-Bağdat demir yolu güzergahında olmasa da Alman kültürünü yaygınlaştırma çalışmalarında önemli bir durak noktası olarak düşünülmüştür. Bu çerçevede, diğer önemli kentlerde öngörüldüğü gibi, İzmir’de de enfeksiyon hastalıklarını araştırma enstitüsü ile bir hastanenin hayata geçirilmesi gündeme gelmiştir.

İzmir’de bir Alman hastanesi kurma işine nasıl ve nerede başlanacağı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Öncelikli olarak 1916 başlarında, İzmir’deki İngiliz denizci hastanesinden, 5. Orduda görevli Alman doktorlarca askeri hastaneye dönüştürülen bir poliklinik gündeme gelmiştir. Söz konusu polikliniğin büyütülerek, bünyesinde enfeksiyon hastalıkları enstitüsü barındıran bir Alman hastanesine dönüştürülmesi fikri ileri sürülmüştür. Poliklinikte görevli Alman hemşire von Auerswaldt bu projede dikkat edilmesi gereken hususların altını çizmiştir. Bayan Auerswaldt, Alman baş rahibeye yazdığı 5 Aralık 1916 tarihli mektubunda, eldeki askeri hastanenin, yerel halkın Alman sempatisini arttırmak için önemli bir fırsat sunduğunu ve bu fırsatın kullanılması gerektiğini belirtmiştir: “Askeri hastanemiz, barış antlaşması sonrasında, zihinleri Alman hastanesinin varlığına alıştıran örnek bir rol üstlenmeyi başarmalıdır.”¹³ Bayan Auerswaldt, İzmir gibi önemli bir kentte böylesi bir hastanenin varlığının sağlayacağı politik kazançlar sayesinde, İngiltere ve Fransa’nın bölgedeki nüfuzunun gerilebileceğini düşünmektedir. Auerswaldt, Beyrut’taki Aziz Yahya hastanesinin yıllardır Amerikalı ve İngiliz doktorlar tarafından yönetildiğini hatırlatarak, aynı hataya İzmir’de düşülmemesi gerektiğini vurgulamıştır.¹⁴

İzmir’de bulaşıcı hastalıkların araştırılacağı bir enstitüyü de içinde barındıran bir Alman hastanesinin hayata geçirilmesi için en çok çaba harcayanlardan biri Dr. Ernst Rodenwaldt’tır.^{15*} Rodenwaldt, Almanya’nın İstanbul büyükelçisi Richard von Kühlmann’ın da desteğini alarak, Batı Anadolu’da halk sağlığını iyileştirmek için kapsamlı planlar geliştirmiştir. O da işe, ilk olarak 1916 başlarında askeri hastaneye dönüştürülen poliklinikten başlamayı düşünmüştür. Bu polikliniğin, tam donanımlı büyük bir hastaneye

13 Fräulein von Auerswaldt. “Liebe Frau Äbtissin”, PAAA, R 66475, Smyrna, den 5.12.1916.

14 Fräulein von Auerswaldt. “Liebe Frau Äbtissin”, PAAA, R 66475, Smyrna, den 5.12.1916.

15 Tıp tahsili gören Dr. Ernst Robert Carl Rodenwaldt (5. Ağustos 1878-4. Haziran 1965), Togo’da çiçek hastalığı ve sıtma tedavisinde uzmanlaşmıştır. Alman ordusunda başhekimlik yapan Rodenwaldt, savaş yıllarında Anadolu’ya gelerek 5. Orduda tıbbi danışmanlık hizmeti vermiş, İzmir’de Alman hastanesine bağlı bir hijyen araştırmaları enstitüsü kurulması için girişimlerde bulunmuştur.

<http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/ooltextserver/3215/1/zusammenfassungdoktorarbeitmanuelakiminus.pdf>

Erişim tarihi: 19.12.2018.

dönüştürülmesi ve hastane içinde endemik ve epidemik hastalıkları araştırmak üzere tam teşekküllü bir laboratuvar kurulması için çalışmalara başlamış, savaş sırasında Berlin'e gelerek, Prusya içişleri bakanlığı sekreteri Dr. Kirchner ile bu konuyu görüşmüştür. Görüşmede bu projenin, Almanya'yı, Osmanlı'da sağlık alanında etkin olan İngiliz ve Fransız nüfuzunun önüne geçirmek için iyi bir propaganda imkânı doğuracağı görüşünü ileri sürmüştür. Dr. Rodenwaldt Alman Büyükelçiliği'nin desteklediği projenin, içişleri bakanlığınca da desteklenmesini talep etmiştir.¹⁶

Diğer taraftan Almanya'nın İzmir konsolosu Ludwig Graf von Spee, İzmir'de bir Alman hastanesinin hayata geçirilmesi için yerel yöneticilerle görüşmeler yapmış, özellikle İzmir valisi Rahmi Bey'in desteğini aramıştır. Projeyi olumlu karşılayan Rahmi Bey, İngiltere ve Fransa gibi birçok ülkenin sağlık yatırımları bulunurken, Almanya'nın İzmir'deki konumunu güçlendirmek adına böyle bir projeyi hayata geçirmesinin önemini vurgulamış, dalında uzman doktorların İzmir'e gelecek olmasından memnuniyet duyacağını ifade etmiştir. Halihazırda İngilizlerden devralınan Alman hastanesinde çalışan birçok Alman doktorun İzmir'de çok saygın bir konuma sahip olduğunu ve İzmirlielerin onlara güven duyduğunu ifade etmiştir. Rahmi Bey'e göre Almanya İzmir'de, mevcut konumundan çok daha fazlasını başarabilecek durumdadır. Rahmi bey bu projeyi desteklemekle beraber, planlanan hastanenin yönetimiyle ilgili, kapitülasyonları çağrıştıracak bir durumun söz konusu olamayacağını altını çizme gereği duymuştur. Osmanlı idarecilerinin bu konudaki hassasiyetinden dolayı, hastanenin daha önce olduğu gibi dini bir cemaatin kontrolünde bağımsız hareket etmesine izin verilmeyeceği anlaşılmıştır.¹⁷ Spee İzmir'de Alman hastanesi kurulmasını önündeki zorlukları önceden görmüş ve bu durumu İstanbul'a rapor etmiştir: *"Burada kurulması mümkün görünmüyor."*¹⁸ Ancak Spee'nin karamsarlığına rağmen hastane kurulması için girişimler devam etmiş, bu yündeki heyecan durulmamıştır.

2.a. Hastanenin Finansmanı Sorunu ve Arazi Arayışları

Alman içişleri bakanlığı, Alman hastanesi ve enfeksiyon hastalıkları araştırma enstitüsünün İzmir valisi Rahmi Bey ile Türk hükümeti tarafından destekleniyor olmasından memnuniyet duymuştur. Ancak, hastane projesine başlama kararından önce şartların iyi hesaplanması gerekliliğine dikkat çekme gereği duymuştur. Zira her ne kadar hastanenin savaştan sonra şarkta Alman kültür propagandasını yürütecek bir kurum olmaya devam edeceği düşünülse de savaşı kaybetme ihtimali olan Almanya'nın savaş sonrası şarktaki etkisinin

16 Kaiserliche Deutsche Botschaft, auf Erlaß no 25 von 9 d. M., PAAA, R 66475, Pera, den 25 Januar 1917.

17 Kaiserliche Deutsche Botschaft, auf Erlaß no 25 von 9 d. M., PAAA, R 66475, Pera, den 25 Januar 1917.

18 Fuhrmann, *a.g.e.*, s. 241.

nasil bir seyir alacağı henüz belli değildir. Ayrıca savaştan sonra Türkiye’deki hastane ve araştırma enstitüsü için yeterli kaynak ayrılabilceği de kesin değildir. Dolayısıyla, zaten kısıtlı olan fonların böyle bir projeye harcanmasının gerekliliği sorgulanmıştır.¹⁹

İçişleri bakanlığının bu temkinli tavrı üzerine İzmir konsolosluğundan, İstanbul’daki Alman büyükelçilik müşaviri Dietrich von Scharfenberg’e, hastane için öngörülen masraflar hakkında bilgi aktarılmıştır. Şayet arzu edilen seviyede bir hastane için yeterli kaynak yaratılmıyorsa dahi, en azından asgari şartlara haiz bir hastane için destek talep edilmiştir.²⁰ Scharfenberg, Alman içişleri bakanlığının kaynak yaratma konusundaki kaygılarını anlayışla karşılamakta, İzmir’de Alman kültürü ve nüfuzunun gelişimi için gerekli üç hususun altını çizmektedir. Buna göre, öncelikle Alman hastanesi ve ona bağlı çalışacak araştırma enstitüsünün savaştan sonra da devam edebilmesi garanti edilmeli; Alman konsolosluğu ile Alman okulunun Almanya’nın prestijine yakışacak, güzel bir binaya kavuşması sağlanmalıdır. Şayet kaynak sıkıntısı çözülemeyecekse ve savaştan sonra Alman yatırımların durumu netleştirilemeyecekse, projenin hayata geçirilmesi için acele edilmemelidir.²¹

2.b. Arazi Seçimi

Hastane ve enstitü binasının yeri olarak, öncelikle İzmir Karataş’ta bulunan, Hadkinson ailesine ait 12.000 dönümlük bir arazi düşünülmüş, konsolosluk ile Alman okulunun bu arazi üzerinde yapılacak binada, tek bir çatı altında toplanmasının iyi bir fikir olacağı ileri sürülmüştür.²² Bu öneri karşısında Scharfenberg, yoğunluklu olarak Yahudi nüfus tarafından iskân edilen Karataş’ı, İstanbul ve Selanik’te bulunan şark tipi gettolara benzetmiş, Hristiyanların yaşadığı bölgeye yakın olsa dahi, Karataş’taki arazinin merkezden uzak oluşunu olumsuz bir unsur olarak değerlendirmiştir. Ona göre, gelecekte devreye alınacak elektrikli bir tramvay ile ziyaretçilerin konsolosluk binasına, öğrencilerin ise okula ulaşım sorunu çözülebilecektir. Ancak Rahmi Bey’in, şehir merkezini Müslümanların yaşadığı yere doğru kaydırmaya çalışmasına dikkat çekme gereği duymuştur. Scharfenberg’e göre, arazi seçiminde, bütün bu unsurlar dikkate alınmalıdır.²³

Scharfenber’in dikkat çektiği hususlar İzmir Alman konsolosluğunca da paylaşılmıştır. Konsolosluk binası ile Alman okulu binasının arazi üzerinde

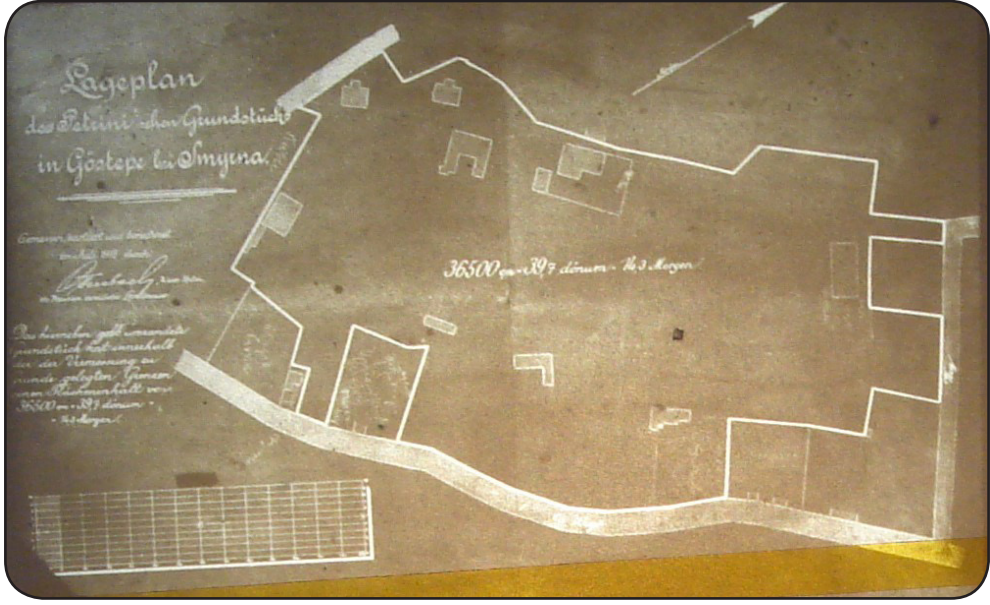
19 Minister des Innern, “An Herrn Reichskanzler. Nr. II M 191 vom 12 Februar 1917”, PAAA, R 66475, Berlin, den 12 Mai 1917.

20 Deutsches Etappenlazarett, “Sehr verehrter Herr von Scharfenberg!”, PAAA, R 66475, Smyrna, den 13. Oktober 1917.

21 Scharfenberg, “Anlage zum Bericht der Kaiserliche Botschaft”, PAAA, R 66475, No: II 6 554, Konstantinopel, 24 November 1917.

22 (*), “Sehr verehrter Herr von Scharfenberg!”, PAAA, R 66475, Smyrna, den 13. Oktober 1917.

23 Scharfenberg, “Anlage zum Bericht der Kaiserliche Botschaft”, PAAA, R 66475, No: II 6 554, Konstantinopel, 24 November 1917.

Resim 1. Petrinî'ye ait arazinin planı (Planda 36.500 dönüm olarak geçmektedir.)

yapılacak binada, tek bir çatı altında toplanmasının iyi bir fikir olacağı ileri sürülmüştür. Ancak arazinin 7 ortaklı olması, ortaklarından üçünün yurtdışında bulunması ve kimi ortakların satışa karşı olması satış işini zora sokmuştur. Söz konusu engeller, arazinin kamulaştırılması seçeneğini gündeme getirmekle beraber, kamulaştırmanın özellikle yabancı kamuoyunda olumsuz yankı yaratacağı ve hastanenin kuruluş sürecine gölge düşüreceği öngörüldüğünden İzmir Alman konsoloslugu bu seçeneği elemiş, böylece Hadkinsonların arazisinden vazgeçilmiştir.²⁴

Bunun yerine, İzmir'de Göztepe civarında, İtalyan uyruklu Léon Petrinî'ye ait başka bir arazi gündeme gelmiştir.²⁵ Göztepe'de bulunan 30.000 dönüm arazinin 15.000 Napolyon parası karşılığında satın alınması kararlaştırılmış, ancak bu sefer başka bir engelle karşılaşmıştır. Kapitülasyonların kaldırılması sonucu yabancıların arazi satışına sınırlama getiren düzenlemeler yüzünden, söz konusu arazinin satışıyla ilgili hukuki bir engel ortaya çıkmıştır. İlerleyen süreçte bu engelin aşılması için İstanbul hükümetinden destek talep edilecektir.²⁶ Scharfenberg, Göztepe'deki araziye uygun bulmakla beraber, öncelikle üç meselenin acilen çözüme kavuşturulması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre acil olarak, konsolosluk işlerinin görüleceği ve konsolosun ikamet edeceği konut için İzmir rıhtımına yakın bir yerde bir bina satın alınmalı, okul için ise uygun

24 (*), "Sehr verehrter Herr von Scharfenberg!", PAAA, R 66475, Smyrna, den 13. Oktober 1917.

25 Deutsches Etappenlazarett, "Sehr verehrter Herr von Scharfenberg!", PAAA, R 66475, Smyrna, den 13. Oktober 1917.

26 Herrn Grafen von Bernstorff, J. Nr. 3023, PAAA, R 66475, Smyrna, den 13 November 1917.

bir arazinin araştırılmasına başlanmalıdır. Böylece İzmir’deki bu tesisler sadece yerel halka hizmet etmekle kalmayacak, bölgeyi Alman bilim insanları için bir cazibe merkezi haline getirmiş olacaktır.²⁷

2.c. Finansman Sorunu

İzmir’de bir hastane ve sağlık enstitüsünün hayata geçirilmesi ile ilgili yazışmalar savaş boyunca devam etmiş, uzun ve ayrıntılı birçok rapor kaleme alınmıştır. Ancak maddi kaynak meselesi Alman içişleri ve dışişleri bakanlıklarını uzun süre meşgul etmeye devam etmiştir. Nihayetinde konu Alman hazine bakanı Siegfried Grafen von Rödern’e^{28*} intikal etmiştir. Zira savaş giderleri, Alman devlet hazinesi idaresindeki fonlardan karşılanmaktadır. Eskiden İstanbul’da görev yapmış bir Alman büyükelçilik bürokratu tarafından 6 Aralık 1917’de Rödern’e yazılan bir mektupta, Almanya’nın şarkta hastaneler açma projesinin Alman kültürünün yaygınlaştırılması açısından arz ettiği önemin yüksek derecesi vurgulanmış, söz konusu kültürel nüfuzun, ekonomik nüfuz sahasının gelişmesine büyük katkı yapacağına altı çizilmiştir. Alman hazine bakanı Graf Rödern’den; Osmanlı’da oldukça etkin nüfuza sahip iki düşman devlet İngiltere ve Fransa ile rekabet edebilmek adına, hastane ve sağlık araştırma enstitülerinin kurulmasını da kapsayan kültür yatırımlarının desteklenmesi istenmektedir. Bu bağlamda, İzmir’in önemi vurgulanmış ve Dr. Rodenwaldt’ın bu uğurda sarf ettiği çabalar aktarılmıştır. Ayrıca Rodenwaldt’ın Türk yetkililerle iyi ilişkilere sahip olmasının, (Alman olsalar dahi) yabancı yatırımcılara karşı mevcut önyargının kırılması ve zorlukların aşılmasında büyük bir avantaj sağladığı vurgulanmıştır. İzmir’de İngiliz denizci hastanesinden Alman hastanesine dönüştürülmüş polikliniğin sağlık hizmetleri açısından geçici bir çözüm olduğu, zira savaş sonrasında hastanenin İngilizlere geri verileceği öngörüldüğünden, projenin satın alınacak bir arazi üzerinde yeni bir binada hayata geçirilmesinin daha akılcı olacağı değerlendirilmektedir. Ancak bu projeye kaynak ayırmanın zorluğu ortadadır. Diğer bir seçenek olarak Alman vakıflarından destek sağlanması tavsiye edilmekte, bu da yapılamıyorsa, Almanya açısından bir prestij meselesi haline gelen hastane projesine hazine bakanlığı bütçesinden kaynak ayrılması istenmektedir. Göztepe’deki Petrini ailesine ait, 15.000 Napolyon parası değerindeki arazi için bir ön sözleşme yapıldığı ve bu fırsatın kaçırılmaması gerektiği hazine bakanlığına hatırlatılmaktadır.

27 Scharfenberg, “Anlage zum Bericht der Kaiserlichce Botschaft”, PAAA, R 66475, No: II 6 554, Konstantinopel, 24 November 1917.

28 Siegfried Friedrich Wilhelm Erdmann Graf von Rödern Alman idare hukukçusu. (* 27. Juli 1870 in Marburg; † 14. April 1954 in Bergen (Chiemgau)). 22 Mayıs 1916- 13 Kasım 1918 tarihleri arasında Hazine bakanlığı görevini yürütmüş devlet adamı. I. Dünya Savaşı sırasında savaş giderlerinin karşılanması için Almanya’daki şirketlere savaş vergisi yükümlülüğü onun yönetimi sırasında getirilmiştir.
http://www.guestebuecher-schloss-neubeuern.de/biografien/Roedern_Graf_Siegfried_von_Politiker_Schriftsteller.pdf
Erişim tarihi: 22.12.2018.

Sözleşme maddelerine göre, 31 Aralık 1917'ye kadar karşılıklı cayma hakkı olduğunun altı çizilmekte, dolayısıyla çok az zaman kaldığı ve gerekli paranın karşılanması için acele edilmesi gerektiği belirtilmektedir.²⁹

Ancak bütün bu taleplere ve girişimlere rağmen, Berlin'de ağırlık kazanan görüş, hastane ve enfeksiyon hastalıkları araştırma enstitüsü projesinin, kaynak sıkıntısından ve bazı belirsizliklerden dolayı savaş sonrasına ertelenmesidir. Hazine bakanlığının bu görüşü, Dışişleri Bakanı Kühlmann'a iletilmiş, Petrini'nin arazisi için imzalanan sözleşmedeki cayma hakkının kullanılması talep edilmiştir. Ayrıca hazine fonlarının, geleceği belirsiz bir sağlık projesi için ayrılmasının bütçe hukukuna aykırı olduğu hatırlatılmıştır. Bundan sonra, bağış yoluyla kaynak yaratılması fikri öne çıkmıştır. Şayet bu da yapılamıyorsa, konunun en azından savaşın sonuna kadar kapatılması istenmektedir. Gündeme getirilen bir diğer seçenek ise, Türk halkına hizmet edecek olan hastane ve araştırma enstitüsünün inşa edileceği araziye hibe etmesi için Türk hükümetinin ikna edilmesidir.³⁰ Sonuç olarak, hazine bakanlığının dışişlerine ilettiği nihai karar sonrasında, İstanbul Alman büyükelçiliği, İzmir Alman konsolosluğundan, Petrini'ye ait arazinin satın alınması sürecini sonlandırması istenmiştir.³¹

3.d. Bağış Arayışları

Hazine bakanlığının İzmir'deki projeye kaynak ayıramayacağını anlaşılmaması üzerine farklı arayışlara girilmiştir. Şarkta Alman kültür nüfuzu siyasetinin mimarlarından Prof. Ernst Jäckh, maddi kaynak sıkıntısı yüzünden tıkanan bu projenin gerçekleştirilmesinin yollarını bulmak amacıyla, Berlin'de Alman-Türk Cemiyeti'nin 21 Ocak 1918 tarihli yönetim kurulu toplantısında konuyu gündeme getirmiştir. Jäckh, toplantıda İzmir'de hayata geçirilmek istenen hastane ve salgın hastalıkları araştırma enstitüsü için Robert Bosch vakfından, tasarruf yetkisi ATC'de kalmak kaydıyla, 300.000 Mark tutarında bir bağış alınabileceğini belirtmiştir. Asıl amacı zaten Alman kültürünü yaygınlaştırmak olan projenin, kuruluş amacı aynı olan ATC'ye bırakılması işin ruhuna daha uygun düşeceği düşünülmüştür.³²

29 E.E., "an den Staatssekretär des Reichsschatzamt Herrn W.G.R. Grafen von Rödern", PAAA, R 66475, Berlin, den 6 Dezember 1917.

30 Der Staatssekretär des Reichsschatzamt, "Lieber Herr v. Kühlmann!", PAAA, R 66475, Berlin, den 14 Dezember 1917.

31 Bernstorff, "Telegramm", PAAA, R 66475, Konstantinopel, den 22 Dezember 1917.

32 "Krankenhaus in Smyrna", PAAA, R 66475, 32. Vorstandssitzung der Deutsch-Türkischen Vereinigung, Berlin, den 21. Januar 1918. Robert Bosch, ATC'nin tasarrufunda kullanılmak üzere 300.000 Mark bağışlamıştır: Mustafa Gencer, *Bildungspolitik, Modernisierung und kulturelle Interaktion: deutsch-türkische Beziehungen (1908-1918)*, LIT Verlag Münster, 2001, s. 212; Fuhrmann, *a.g.e.*, s.243.

4. Türk Hükümeti ile Görüşmeler

Son gelişmeler üzerine Dr. Rodenwaldt, Alman hazine bakanlığının tavsiyesine uyararak, söz konusu projeye Türk hükümetinden destek sağlayabilmek ve inşaatın yapılacağı araziye temin etmek için üst düzey görüşmelerde bulunmuştur. Görüşmeler sonrasında Talat Paşa, konuyu Adliye Vekili Halil Bey'e (Menteşe) iletmıştır. Halil Bey ise Petrini'ye ait arazinin devriyle ilgili çıkan hukuki engelin aşılması için yardım edeceğini, ancak bu yardımın, hastanenin kuruluşuna izin verildiği anlamına gelmediğini belirtmiştir. Ancak birkaç hafta sonra Türk hükümetinden İzmir Alman konsolosluğuna gelen bir yazıda, Petrini'nin düşman ülke olarak sınıflandırılan İtalya'nın vatandaşlığına sahip olmasından dolayı, arazi devrinin hukuki açıdan mümkün olmadığı belirtilmiştir. Bir kez daha hayal kırıklığı yaşayan Rodenwaldt'a göre bu bir bahanedir. Charles Karabiber^{33*} ile yaptığı görüşmeden sonra, İstanbul'da hükümetten kimi çevrelerin bu projeye bazı sebeplerden dolayı karşı çıktığı sonucuna varmıştır. Şikayet üzerine Talat Paşa, Prof. Jäckh'e, arazi devri ile ilgili yaşanan sorunun aşılması için İzmir valisine telgraf ile talimat gönderdiğini ifade etmiş, Rahmi Bey ise konuyu takip eden konsolosluk görevlilerine, eline böyle bir telgrafın geçmediğini belirtmiştir. Talat Paşa'ya telgrafın Rahmi Bey'e yetişmediği bilgisi verilince, Talat Paşa bu sefer bir kez daha kesin bir ifadeyle bir telgraf daha gönderilmesi talimatı vermiştir. Bunun üzerine Rahmi Bey'i ziyaret eden Rodenwaldt, yine olumsuz bir cevapla karşılaşmıştır. Rahmi Bey, Talat Paşa tarafından arazinin ivedilikle devrinin yapılması talimatı içeren telgrafın gelmediğini belirttikten sonra Rodenwaldt'a bir açıklama yapma gereği duymuş ve karşılaşılan bu durumun arka planını açıklamıştır. Rahmi Bey, hastanenin bir an önce kurularak faaliyete geçmesini arzu ettiğini ancak bakanlıktan bazı çevrelerin, müttefik dahi olsa, yabancı bir devletin yatırımı olmasından dolayı projeye sıcak bakmadıklarını ve projeyi engellemek için ellerinden geleni yaptıklarını açıklamıştır. Bu açıklamasından sonra Rahmi Bey, Rodenwaldt'a projeyi hayata geçirmesi için farklı bir yol tercih edebileceğini belirtmiştir. Projeyi Alman Devleti'nin değil de kendisinin şahsi bir girişimi olarak hayata geçirmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Yabancı devletlere çeşitli alanlarda ayrıcalık tanıyan kapitülasyonları çağrışımının önüne geçecek olan böylesi şahsi bir teşebbüs tepkileri yatıştırabilecektir. Ancak bu sefer Alman dışişleri bu seçeneğe sıcak bakmamıştır. Böylece proje ile ilgili bir mesafe kaydedilmeden aylar geçip gitmiştir. Rahmi Bey, 1918 Mayıs'ında İzmir Alman konsolosluğu ile İstanbul hükümeti arasında bir görüşme trafiği başlatmış, bunun sonucunda Rodenwaldt'ın sözleşmeli olarak valilik emrinde çalışması düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Alman doktorların girişimiyle kurulacak hastane ve araştırma enstitüsünün, valiliğin kontrolünde olması öngörülmektedir. Rahmi Bey,

33 Charles Karabiber, İzmir valisi Rahmi Bey'in Yunan kökenli yardımcısı ve sağ koludur. Vilayet yabancı işler müdürlüğü görevi sırasınca yabancılarla ilişkilerde arabuluculuk yapmış, bu çerçevede Rodenwaldt ile defalarca görüşmüştür.

Rodenwaldt' tan hastanenin çalışma sistemini, çiçek hastalığı aşısının kullanımı ve salgın hastalıkların önlenmesi için planlanan çalışmaları içeren bir sözleşme taslağını hazırlamasını istemiştir.³⁴

Hükümet yetkilileri ile yapılan uzun görüşmeler sonrasında, Türk hükümetinin aslında bu projeye pek de sıcak bakmadığı, bazı endişeler taşıdığı ortaya çıkmıştır. Zira Talat Paşa, Rahmi Bey ve Charles Karabiber ile yapılan görüşmelerden çıkan sonuç, kaldırılmış olan kapitülasyonların tanıdığı ayrıcalıkların yeniden, bu sefer müttefik Almanya'ya tanınması endişesidir. Zira hükümetin en hassas olduğu konu, henüz savaşın başlangıcında tek taraflı olarak kaldırılan kapitülasyonlardır. Müttefik de olsa, Almanya'ya, Alman nüfuzunun daha etkin hale gelmesi amacını taşıyan bu projede, kapitülasyonları çağrıştıracak birtakım hakların verilmesi, Türk hükümetinin en son isteyeceği şeydir. Böylece, İstanbul'da projenin sürüncemede kalmasını sağlamak yönünde bir irade ortaya çıkmıştır. En sonunda bunun farkına varan Dr. Rodenwaldt, büyük bir hayal kırıklığı yaşamış ve bu durumda, hastane projesi peşinden koşturmanın anlamsız ve zaman kaybı olduğunu kabul etmek durumunda kalmıştır.³⁵

Dr. Rodenwaldt, Talat Paşa ve Rahmi Bey ile görüşmüş, ancak bu görüşmelerden de istediği yönde olumlu bir sonuç çıkmamıştır. Bunun üzerine Rodenwaldt, Rahmi Bey'in valilik emrinde çalışma teklifini değerlendirmeye almış, hazırladığı bir sözleşme taslağını Rahmi Bey'e sunmuştur. Bu sözleşmeye göre Rodenwaldt, Aydın vilayeti sağlık işlerinden sorumlu olacaktır. Bu çerçevede, sağlık komisyonlarına katılacak, gerekli durumlarda İzmir dışında, kırsal alanda da bilgilendirme toplantıları düzenleyecek, buralarda yazılı ve sözlü olarak salgın hastalıklardan korunmanın yollarını anlatacaktır. Vilayet sınırları içinde, başta sıtma olmak üzere, salgın hastalıklarla mücadele yöntemleri ile ilgili eğitim seminerleri düzenleyecektir. Ayrıca kolera, tifo, çiçek hastalığı ve kuduz hastalıklarının araştırılması için bir laboratuvar ve poliklinik kuracak ve burada hastalara hizmet vermenin yanı sıra vilayette görev yapan diğer doktor ve sağlık çalışanlarına kurslar verecektir. Sözleşmede, hizmetler karşılığı verilecek ücret olarak aylık 100 Ltq³⁶ ve yıllık bir maaş ikramiyeye yer verilmiştir. Sözleşmenin geçerlilik süresi 5 yıl olacak, taraflar vazgeçmedikçe, 5 yıllık süre otomatik olarak yenilenecektir. Dr. Rodenwaldt Aydın vilayet sınırları içerisinde tren ile ücretsiz seyahat etme hakkına sahip olacaktır. Dr. Rodenwaldt, sözleşmede ön görülen haklarını başka bir Alman doktora devretmez ise, valilik enstitüyü satın almada öncelik hakkında sahip olacaktır. Dr. Rodenwaldt'ın sözleşmesi sonlandırılrsa dahi, valilik polikliniğin ve araştırma laboratuvarının 25 yıl boyunca kesintisiz işlenmesini sağlayacaktır. Rodenwaldt, 25 yılın sonunda

34 Rodenwaldts Bericht, PAAA, R 66475, II 1 5 4 8.18.

35 Dr. Rodenwaldt, "Hochgeehrter Herr Professor", PAAA, R 66475, Konstantinopel, den 18.05.1918.

36 100 Ltq=1900 Mark.

sahibi olduğu sağlık işletmesini satmak isterse, satın alma önceliğini yine Aydın valiliğine tanınacaktır.³⁷

Bu şartlar altında İzmir’de bir araştırma enstitüsü kurulduğu ve başına 5. Ordu hijyen danışmanı Dr. Rodenwaldt’ın getirildiği haberi *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*’da duyurulmuştur. Habere göre, daha sonra salgın hastalıkların da araştırılacağı bir enstitüye dönüşecek olan merkezin, bakteriyoloji ve seroloji bölümleri bulunmaktadır.³⁸ Ancak teoride kurulan enstitünün pratikteki bina ihtiyacı henüz karşılanabilmiş değildir. 19 Eylül 1918 tarihli bir mektupta, hala bina ile ilgili seçeneklerin değerlendirildiği, maddi imkansızlıklar yüzünden kâğıt üstünde kurulan enstitünün bir türlü faaliyete giremediği belirtilmektedir. Ucuz olması dolayısıyla sağlık hizmetlerinin barakalarda yürütülmesi gündeme gelmiş, ancak kısa vadeli bu çözümün, uzun vadede masraflı olacağı düşünülerek bu seçenekten hemen vazgeçilmiştir. Gündeme gelen en son seçenek, Sivrisarıyan ailesine ait olan deniz kenarında dubleks bir binadır. Binanın, bir poliklinik, bir eczane içeren 20-25 arası yataklı bir sağlık merkezine dönüştürülebileceği, savaş sonrası duruma göre, doktorların konaklayabileceği bir ev veya laboratuvar olarak da kullanılabilmesi değerlendirilmiştir. Sivrisarıyan ailesi bu bina için 28.000 Ltq kâğıt para veya 6.500 Ltq altın para talep etmektedir. Ancak altının takasından kaynaklanan zorluktan dolayı, 6.500 altın Ltq karşılığındaki 130.000 Mark kâğıt paranın ATC tarafından tahsis edilebileceği belirtilmektedir.³⁹

Olumsuz sonuçlanan bütün bu girişimlerden sonra ATC yönetim kurulu, maddi imkansızlıktan dolayı, İzmir’de hastane ve araştırma enstitüsü projesinin rafa kaldırılmasına karar vermiştir.⁴⁰ Aynı şekilde Alman hükümeti de projeye devlet bütçesinden kaynak ayırmama konusunda kararlılık göstermiş, ancak savaş sonrası koşullarına göre projenin yeniden değerlendirilebileceği belirtilmiştir.⁴¹ Böylece Dr. Rodenwaldt’ın İzmir’de hayata geçirmek için yoğun çaba harcadığı bu proje, maddi imkansızlıklardan dolayı hayata geçirilememiştir. Ancak bütün olumsuzluklara rağmen Rodenwaldt, İzmir halkının sağlığı için yoğun bir mesai harcamış, 1916’da İzmir’de çıkan kolera salgınında 200.000 kişiye kolera aşısı tatbik edilmiştir. Rahmi Bey’in salgınla mücadelede görevlendirdiği Dr. Rodenwaldt, diğer iki Alman doktorlar Sauerwaldt ve Zeiss’in yardımcıları ile salgının önlenmesinde büyük rol oynamıştır.⁴²

37 ‘Vertrafsentwurf’, Anlage zum Bericht der Kaiser. Botschaft Konstantinopel No. II 5016, PAAA, R 66475, vom 9.8.1918.

38 *Norddeutsche Allgemeine Zeitung*, No: 430, 23 August 1918.

39 Dr. Ernst Rodenwaldt, ‘Betrifft Bewilligung von Goldzahlung für Ankauf eines Grundstücks in Smyrna für Krankenhaus und Poliklinik’, PAAA, R 66475, Berlin, 19.9.1918.

40 Löhr, ‘Bezug auf das dortseitige Seschreiben 14 Dezember v. J. -I24059, PAAA, R 66475, Berlin den 30 September 1918.

41 Der Staatssekretær des Reichsschatzamt’s, ‘Auf das Schreiben vom 30. September 1918, II M 1799’, PAAA, R 66475, Berlin den 17 Oktober 1918.

42 Mehmet Karayaman, *20. Yüzyılın ilk yarısında İzmir’de Sağlık*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2008, s. 185.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde Alman kültür kurumlarının kuruluşu, diğer batılı güçlere kıyasla geç bir tarihte başlamıştır. Alman bürokrasisi, 19. Yüzyılın sonlarından itibaren, Osmanlıda giderek artan nüfuzunun avantajını kullanarak kısa zamanda bu açığı kapatmak için daha çok çaba sarf etmiştir. Bu çaba savaştan dolayı durmamış, Alman kültürel nüfuz sahasının geliştirilmesi çalışmaları savaş yıllarında da devam etmiştir. Bu politikaya uygun olarak, Alman ve Türk dostluğunu pekiştirecek ve Alman kültürünü geliştirecek kurumlar için maddi kaynak aktarılmıştır. Bu bağlamda okul, hastane, bakım evi, kütüphane gibi birçok kurum desteklenmiştir. Bu çalışmalara Alman sanayisi de fon aktarmış ve Alman-Türk Cemiyeti bu fonu kültür kurumlarının desteklenmesi yolunda harcamıştır. Ancak yine de savaş sırasında yeteri kadar maddi kaynak sağlanmasında büyük sıkıntılar yaşanmış, bu durum ise yatırımların istenilen ölçüde yapılmasını engellemiştir.

Savaşın başlaması, Alman kültürünü yaygınlaştırma çalışmalarını durdurmamış, birçok Alman kültür politikacısının dile getirdiği gibi, savaş ortamında Almanya, Osmanlı'da neredeyse her alanda bir tekel konumuna geldiği için, bu yöndeki çalışmalar devam etmiştir. Ancak gerek askeri öncelikler gerek aktarılan kaynakların yetersizliği ve zamanın darlığı dolayısıyla, savaş yıllarında Alman kültür kurumlarının kalıcı bir etki yaratacak boyuta gelmesi mümkün olamamıştır. İzmir'de kurulmaya çalışılan Alman hastanesi ve enfeksiyon hastalıkları araştırma enstitüsü bu durumun bir istisnası olamamıştır. Başta Dr. Rodenwaldt olmak üzere, daha birçok Alman bürokratın yoğun girişimine rağmen, kaynak sıkıntısı ve öncelik sıralaması yüzünden araştırma enstitüsü ve hastane faaliyete girememiştir.

Bu çalışmada dikkati çeken diğer bir husus, müttefik devlet olsa dahi, Türk bürokrasisinde Alman kültür faaliyetlerine karşı kararlı bir direnç gösterildiğidir. Bu direnç, kapitülasyonlardan çok çekmiş bir devletin, kökleri dışarda, yabancı olan her girişime gösterdiği doğal bir refleks olarak anlaşılmalıdır. Savaş yenilgisi ise Almanya ve Türkiye'yi zorunlu olarak birbirinden uzaklaştırmış ve bu durum Osmanlı Devleti'nde Alman kültür siyasetinin ve yatırımların sonunu getirmiştir. Alman kültürünü yayma siyaseti, ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından ve iki ülke ilişkilerinin yeniden başlamasından sonra, savaş öncesinde ve süresinde atılan temeller üzerinden devam edebilecektir.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Kaynakları

- 'Vertragsentwurf', Anlage zum Bericht der Kaiser. Botschaft Konstantinopel No. II 5016, PAAA, R 66475, vom 9.8.1918.
- "Krankenhaus in Smyrna", PAAA, R 66475, 32. Vorstandssitzung der Deutsch-Türkischen Vereinigung, Berlin, den 21. Januar 1918.
- "Sehr verehrter Herr von Scharfenberg!", PAAA, R 66475, Smyrna, den 13. Oktober 1917.
- Bernstorff, "Telegramm", PAAA, R 66475, Konstantinopel, den 22. Dezember 1917.
- Der Staatssekretär des Reichsschatzamts, 'Auf das Schreiben vom 30. September 1918, II M 1799', PAAA, R 66475, Berlin den 17. Oktober 1918.
- Der Staatssekretär des Reichsschatzamts, "Lieber Herr v. Kühlmann!", PAAA, R 66475, Berlin, den 14. Dezember 1917.
- Deutsches Etappenlazarett, "Sehr verehrter Herr von Scharfenberg!", PAAA, R 66475, Smyrna, den 13. Oktober 1917.
- Dr. Ernst Rodenwaldt, 'Betrifft Bewilligung von Goldzahlung für Ankauf eines Grundstücks in Smyrna für Krankenhaus und Poliklinik', PAAA, R 66475, Berlin, 19.9.1918.
- Dr. Rodenwaldt, "Hochgeehrter Herr Professor", PAAA, R 66475, Konstantinopel, den 18.05.1918.
- Dr. Stutzin, "Die Gründung von Krakenhäusern im türkischen Reiche", PAAA, R 66444, 2. Dezember 1915.
- E.E., "an den Staatssekretär des Reichsschatzamt Herrn W.G.R. Grafen von Rödern", PAAA, R 66475, Berlin, den 6. Dezember 1917.
- Fräulein von Auerswaldt. "Liebe Frau Äbtissin", PAAA, R 66475, Smyrna, den 5.12.1916.
- Herrn Grafen von Bernstorff, J. Nr. 3023, PAAA, R 66475, Smyrna, den 13. November 1917.

- Kaiserliche Deutsche Botschaft, auf Erlaß no 25 von 9 d. M., PAAA, R 66475, Pera, den 25 Januar 1917.
- Kaiserliche Deutsche Botschaft, auf Erlaß no 25 von 9 d. M., PAAA, R 66475, Pera, den 25 Januar 1917.
- Löhr, 'Bezug auf das dortseitige Seschreiben 14 Dezember v. J. -I24059, PAAA, R 66475, Berlin den 30 September 1918.
- Minister des Innern, "An Herrn Reichskanzler. Nr. II M 191 vom 12 Februar 1917", PAAA, R 66475, Berlin, den 12 Mai 1917.
- Ministerialdirektor Kirchner, Abschrift zu II M 925, Königliches Ministerium des Innern, "An die Deutsch-Türkische Vereinigung", PAAA, R 66475, Berlin, den 14. Mai 1917.
- Neurath, PAAA, R 66444, Pera den 15 Dezember 1915.
- Robert von Kühlmann, "An seiner Exellenz dem Kaiserlichen Botschafter Herrn Grafen von Bernstorff", Nr. 784. Geheim! PAAA, R 66475, Berlin, den 14. September 1917.
- Rodenwaltds Bericht, PAAA, R 66475, II, 1918.
- Scharfenberg, "Anlage zum Bericht der Kaiserliche Botschaft", PAAA, R 66475, No: II 6 554, Konstantinopel, 24 November 1917.

II. Gazeteler

Norddeutsche Allgemeine Zeitung, No: 430, 23 August 1918.

III. Kitaplar

- FUHRMANN, Malte, *Der Traum vom deutschen Orient: zwei deutsche Kolonien im Osmanischen Reich*, Campus Verlag, Frankfurt, 2006.
- GENCER, Mustafa, *Bildungspolitik, Modernisierung und kulturelle Interaktion: deutsch-türkische Beziehungen (1908-1918)*, LIT Verlag Münster, 2001.
- GERABEK, Werner E., "Kirchner Martin", *Enzyklopädie Medizingeschichte*, Bd. 1., de Gruyter, Berlin, 2007.
- KARAYAMAN, Mehmet, *20. Yüzyılın ilk yarısında İzmir'de Sağlık*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, 2008.
- PINAR, İlhan, *Osmanlı döneminde İzmir'de bir cemaat. İzmir'de Alman izleri 1752-1922*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2013.

IV. Internet Kaynakları

http://www.gaestebuecher-schloss-neubeuern.de/biografien/K%FChlmann_Richard_von.pdf

http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/3215/1/zusammenfassungdoktorarbeitmanuelaki_minus.pdf

[https://de.wikipedia.org/wiki/Speyer_\(Unternehmerfamilie\)#cite_note-11](https://de.wikipedia.org/wiki/Speyer_(Unternehmerfamilie)#cite_note-11)

http://www.gaestebuecher-schloss-neubeuern.de/biografien/Roedern_Graf_Siegfried_von_Politiker_Schriftsteller.pdf

<https://tuerkei.diplo.de/tr-de/vertretungen/generalkonsulat2/04-das-deutsche-krankenhaus/1563508>